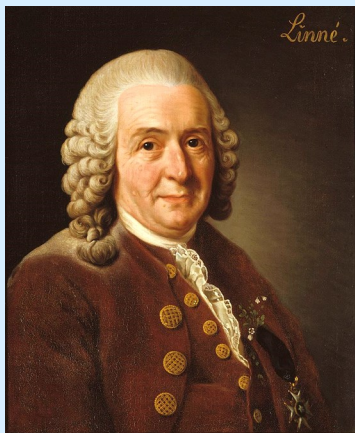


# Förändringarnas tid

## Sverige år 1719 - 1866

Nu kommer en tid när det börjar hända saker i landet Sverige. Under 1700-talet och framförallt under 1800-talet kommer så stora förändringar att ske, att det kommer att påverka hur människorna lever sina liv på landet och i städerna. Förändringarna är några av de största i mänsklighetens historia. Nu börjar *förändringarnas tid*.

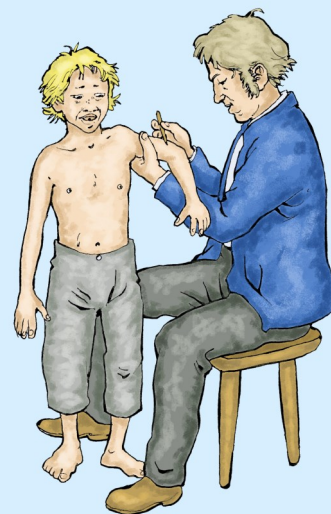


◀ Svenska vetenskapsmän gör nya uppfinningar och upptäckter. Många av dem blir världsberömda. Två av dessa är **Carl von Linné** och **Alfred Nobel**.

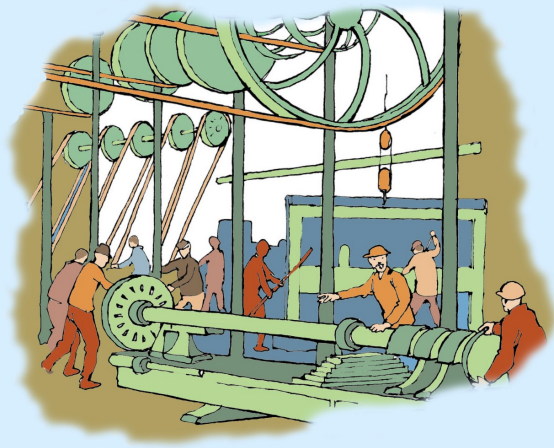
Vetenskapsmännens forskningsresultat och uppfinningar från den här tiden gäller än idag.



▲ Potatisen börjar odlas i vårt land. Det är en näringsrik knöl och fler människor överlever tack vare potatisen. Nya metoder inom jordbruket gör dessutom att skördarna blir större. Befolkningen i landet ökar.



▲ Bättre hygien, mat och vaccinering gör så att färre svenskar dör i olika sjukdomar och att befolkningen ökar.



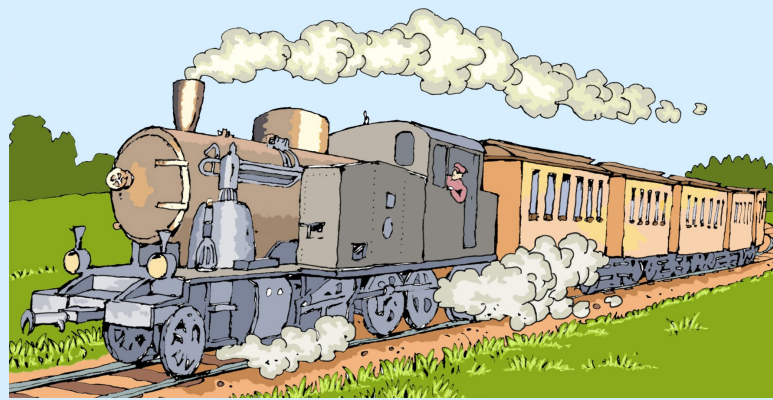
◀ Ångmaskinen uppfinns på 1800-talet. Med hjälp av ånga kan den driva andra maskiner. Nu börjar industrialiseringen. De små verkstäderna utvecklas till stora fabriker som snabbt tillverkar varor året om. Man är inte längre beroende av vattenkraft. Fabrikena behöver arbetskraft och många människor flyttar från landet till städerna för att arbeta på fabrikena. Städerna börjar växa.



▲ Under 1800-talet får kungarna allt mindre att säga till om. Istället hamnar makten alltmer hos riksdagen. Sverige börjar så smått bli lik en demokrati.

**Karl XIV Johan** är den siste kungen i Sverige som går i krig. Kriget mot Norge år 1814 är det sista krig som Sverige varit med i. Idag har Sverige haft fred i mer än 200 år.

▼ Befolkningen i Sverige tredubblas mellan åren 1719 och 1866. Från 1,4 miljoner till 4,1 miljoner. Maten räcker inte till att mätta alla munnar. Därför flyttar en fjärdedel av den svenska befolkningen till andra länder under slutet av 1800-talet. De allra flesta flyttar till världsdelen Nordamerika.



▲ När ångmaskinen är uppfunnen lär man sig tillverka ånglok. Snart börjar det byggas järnvägar över hela landet. Tågtrafiken får stor betydelse för Sveriges utveckling.



▲ Nu blir det viktigt att kunna läsa, skriva och räkna. Alla barn ska därför få gå i skolan. Den nya skolan kallas för folkskolan och införs år 1842.



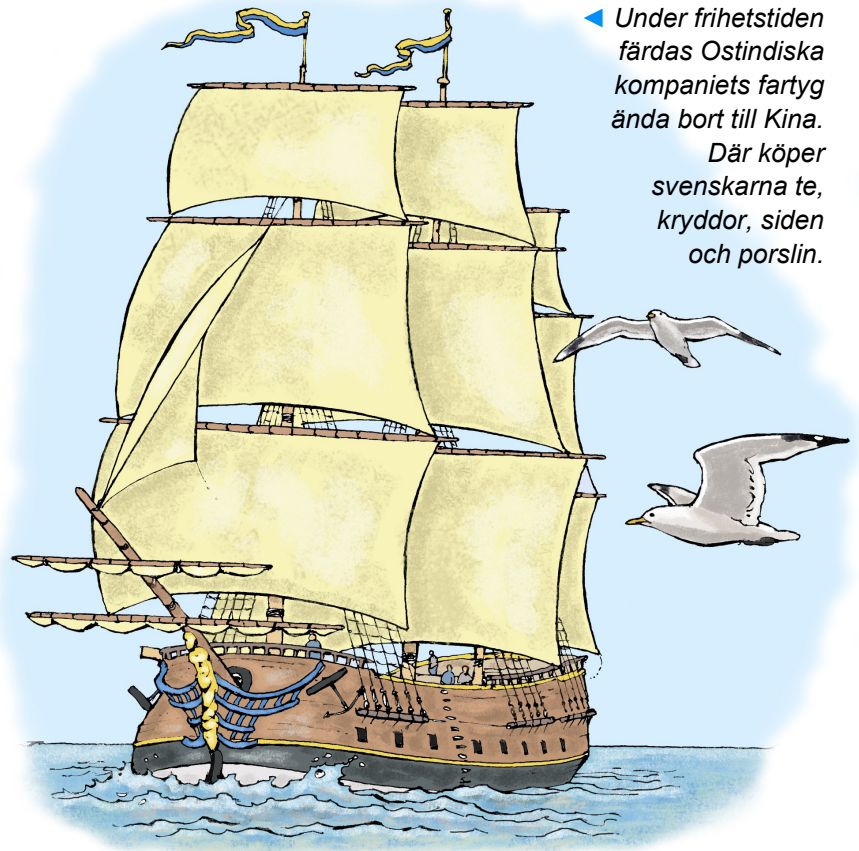
▲ År 1832 är Göta kanal färdig. Nu kan ångbåtar frakta både människor och varor tvärs genom landet. Fartygen slipper nu fara genom Öresund och betala tullavgifter till Danmark.

# Frihetstiden

Det stora nordiska kriget är över. Kriget har varat i 21 år. När det äntligen blir fred, har över 200 000 svenskar mist sina liv. Men i och med Karl XII:s död är nu Sveriges stormaktstid slut.

Historiker räknar med att under hela stormaktstiden dör en tredjedel av alla svenska och finska män i kriget. Många dör på slagfältet, men de allra flesta dör av sjukdomar som sprids i lägren. Hemma i de svenska byarna lever många soldatänkor, som får göra allt arbete själva på gårdarna.

Folket i landet är verkligen trötta på alla enväldiga kungar och deras krig. Nu börjar en tid i vår historia, som skiljer sig från den tidigare. Kungarna förlorar sin makt. Folket börjar kräva att få vara med och bestämma. De vill helt enkelt ha större frihet. Vi brukar kalla denna period i vår historia för just *Frihetstiden*.



◀ Under frihetstiden färdas Ostindiska kompaniets fartyg ända bort till Kina. Där köper svenskarna te, kryddor, siden och porslin.

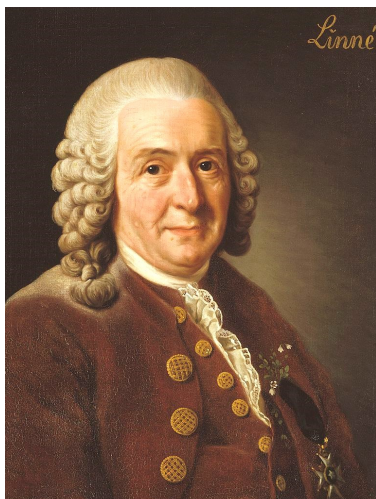
▼ **Frihetstiden** börjar år 1719. Året innan har det stora nordiska kriget tagit slut och den svenske kungen Karl XII har blivit skjuten. Man brukar räkna med att frihetstiden varar till år 1772, då en annan svensk kung åter tar makten. Därefter börjar en tid som vi kallar för **Gustavianska tiden**.



## NYA TIDEN



1715      1720      1725      1730      1735      1740      1745      1750      1755      1760      1765      1770      1775      1780



▲ Carl von Linné är en av många svenska vetenskaps-personer som blir berömda under frihetstiden.

Linné presenterar en bok som beskriver hur hela naturen kan delas in i djurriket, växtriket och mineralriket.

Idag använder hela världen Linnés latinska namn på växterna.

► Under frihetstiden börjar man utveckla jordbruket. Man vill att varje bonde ska ha sin åkermark på ett enda ställe.

Detta innebär att bönderna måste flytta sina gårdar i byn längre ifrån varandra.

Jordbruket blir mera effektivt och böndernas skördar blir större. Men nu blir bönderna också mer ensamma.

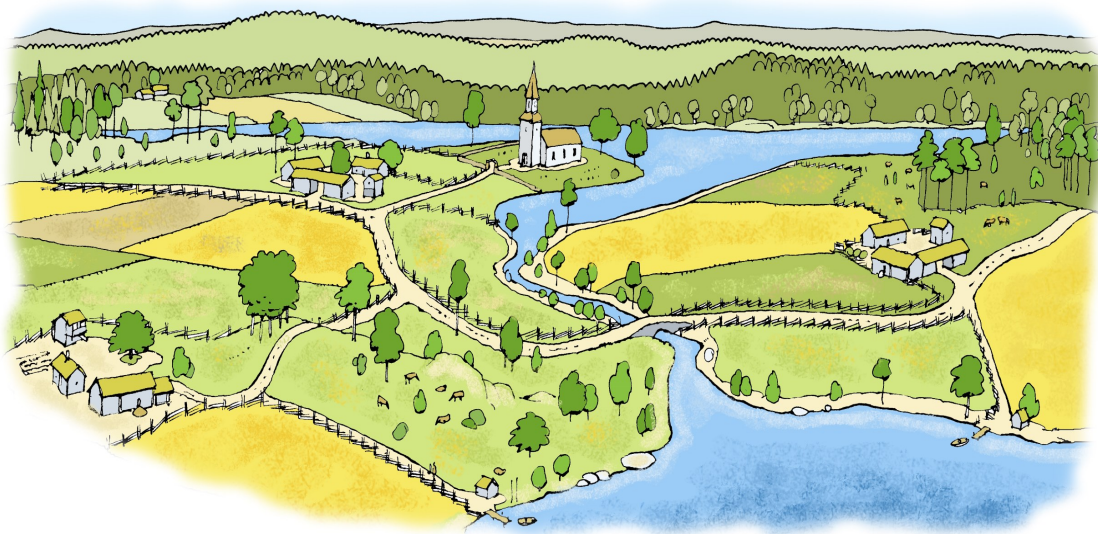
## I detta kapitel kan du läsa om

- \* våra två första partier i riksdagen
- \* hur regenterna får mindre att säga till om
- \* vetenskapspersoner och uppfinnare
- \* hur jordbruket förändras
- \* hur potatisen kommer till Sverige
- \* Ostindiska kompaniet
- \* hur folk lever under 1700-talet

## Historiska källor

Från frihetstiden finns det gott om skrivna historiska källor. Prästerna skrev i sina kyrkböcker precis som tidigare. Från riksdagens arbete finns det dokument och anteckningar bevarade. Det gavs ut böcker och tidningar. Fler människor skrev också brev och dagböcker.

Från frihetstiden finns mängder av materiella källor bevarade. Det kan vara byggnader, kläder, smycken, tavlor, möbler, uppfinningar och maskiner. Därför vet vi idag väldigt mycket om hur människorna levde under 1700-talet.





## En tid av frihet

Frihetstiden blev en bra tid för många. Kanske framförallt för bönderna. Nu fick de svenska männen lov att stanna hemma på sina gårdar. De slapp att ge sig ut i krig, såsom de hade varit tvungna till under stormaktstiden. Fruktansvärda krig, från vilka de antagligen inte skulle återvända hem igen.

Sakta började Sverige att återhämta sig efter alla krig. Under frihetstiden kunde bönderna bo kvar hos sina familjer på sina gårdar ute i byarna. De fick äntligen möjlighet att ägna sig åt att odla jorden och utveckla jordbruket, så att de kunde få fram mer mat. Freden och bättre mat gjorde så att befolkningen i landet växte.

▲ *Under frihetstiden fick bönderna äntligen tid att ägna sig åt jordbruk och boskapsskötsel.*

# Vetenskapskvinnor

## Eva Ekeblad de la Gardie

Eva Ekeblad de la Gardie var grevinna och av adlig börd. Hon var med all säkerhet vår första vetenskapskvinna. På den här tiden var det ovanligt, att kvinnor höll på med att forska och göra olika experiment. Men eftersom Eva var rik, kunde hon själv bestämma vad hon ville syssla med.

## Experiment med potatis

Eva Ekeblad gjorde många experiment med potatis. Hon förstod att det fanns flera fördelar med att odla potatis i vårt land. Eftersom det hade varit flera år med missväxt i landet, var det bättre att använda potatis än brödsäd till brännvinstillverkning. Eva hade också kommit på att det var mycket hälsosammare att använda potatismjöl till smink, än det giftiga puder som adeln använde.

Av potatis lyckades Eva tillverka brännvin (sprit), stärkelse, bröd och sminkpuder. För att folk skulle få upp ögonen för potatisen, sände hon in prover på detta till *Vetenskapsakademin*. Medlemmarna i akademien blev väldigt imponerade. De beslöt därför att välja in den uppfinningsrika grevinnan i Vetenskapsakademin år 1748.

När de svenska bönderna förstod att man kunde tillverka brännvin av potatis, blev det snart populärt att odla potatis på var och varannan gård.



▲ Eva Ekeblad var första kvinna att bli invald i Vetenskapsakademin.



◀ Eva Ekeblad såg till att det blev populärt att odla potatis.



## Cajsa Warg

Cajsa Warg var 1700-talets stora mästerkock. Fast själv ansåg hon att hon var en vetenskapskvinna. Hon tyckte nämligen att hushållning och god matlagning var en vetenskap. I alla hennes recept var exakta mått angivna. På den här tiden var det något väldigt ovanligt.

År 1755 gav Cajsa Warg ut sin berömda kokbok. Den var på över 800 sidor och hette *Hjelpreda i hushållningen För Unga Fruentimber*. Boken blev en otrolig succé och sålde bättre än någon annan bok på hela 1700-talet. Den översattes också till tyska.

Cajsa Wargs kokbok passade nog bäst för rika familjer. Till recepten behövdes ofta dyra råvaror och lyxiga ingredienser, som hjort, ren, hummer, ostron och murklor. Där fanns till och med recept på chokladglass. Men så brukade också många av den här tidens kändisar, komma och äta på det stora gods där Cajsa Warg var kock.

När Cajsa Warg dog år 1769 var hon en ganska förmögen dam. Hon hade ett eget hushåll med husgeråd, möbler och textilier. Cajsas garderob var välförsedd med eleganta kläder och hon ägde 7 000 daler i pengar.

▼ Här har Cajsa Warg dukat till fest. På bordet står många lyxiga rätter. Det märks att vi är hos förmöget folk.



► Rymd- och viktmått från Cajsa Wargs tid

► I Cajsa Wargs skafferii hittar man både färsk och konserverad mat.



▲ Cajsa Wargs kokbok från år 1755.

## Rymdmått

1 oxhuvud = 225 liter

1 kanna = 2,4 liter

1 tunna = 146 liter

1 ankare = 39 liter

1 skäppa = 31 liter

1 stop = 1 1/3 liter

1 jungfru = 8 centiliter

1 kvarter = 1/3 liter

## Viktmått

1 lod = 13,16 gram

1 mark = 425 gram

1 skålpund = ca 0,4 kilogram

1 lispund = 8 1/2 kilogram

1 kvintin = 3,3 gram

# Samtidigt ute i världen

## England blir Storbritannien

England hade blivit ett av de mäktigaste länderna i Europa. Under 1700-talet bytte landet namn till Storbritannien.

Till Storbritannien hörde förutom England, nu även Skottland, Wales och Irland. Storbritanniens huvudstad blev London.



Union Jack - Storbritanniens flagga

## De första industrierna

Storbritannien var först i Europa med att anlägga industrier. När man talar om en industri, menar man en fabrik med maskiner.

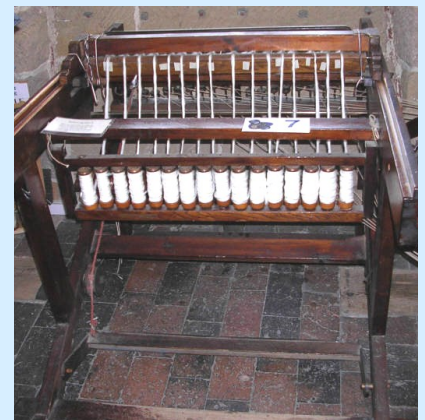
De första industrierna i landet var textilindustrier. Bomull hade Storbritannien gott om. Det importerade man billigt från Amerika, där slavar fick arbeta hårt på bomullsplantagerna.

## Spinning Jenny

Det var framförallt två uppfinningar under 1700-talet, som satte fart på den industriella utvecklingen i Storbritannien.

En väldigt viktig uppfinning, var en spinnmaskin, som kallades *Spinning Jenny*. Maskinen kunde spinna trådar av ull och bomull. Dessutom gick det fort. *Spinning Jenny* kunde spinna åtta trådar samtidigt! På de gamla spinnrockarna, kunde man bara spinna en tråd åt gången.

Snart uppfanns även olika vävmaskiner och då gick det också fortare att väva tyger.



▲ Spinnmaskinen *Spinning Jenny* kunde spinna åtta trådar samtidigt.



## Ångmaskinen

Den allra viktigaste uppfinningen under 1700-talet var ångmaskinen. Den uppfanns av en skotte från Glasgow, som hette James Watt.

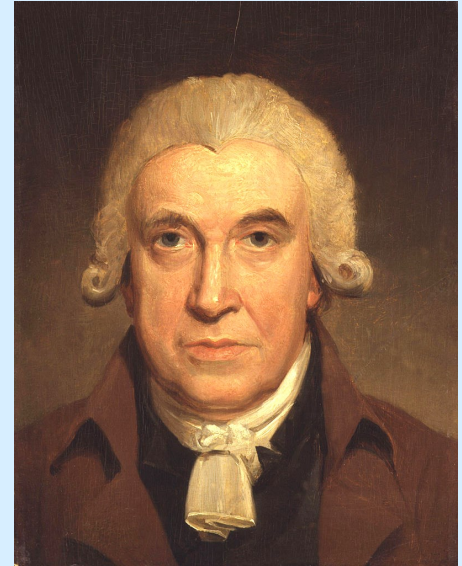
Hans ångmaskin kunde driva fabrikenas textilmaskiner med ånga. Nu slapp fabriksarbetarna att veva sina maskiner för hand. Maskinerna var inte heller beroende av vattenkraft. Därför behövde inte fabriken ligga vid forsar eller vattenfall. Tack vare ångmaskinen kunde man nu tillverka varor året om och dessutom mycket snabbare än tidigare.

### Så här fungerar ångmaskinen

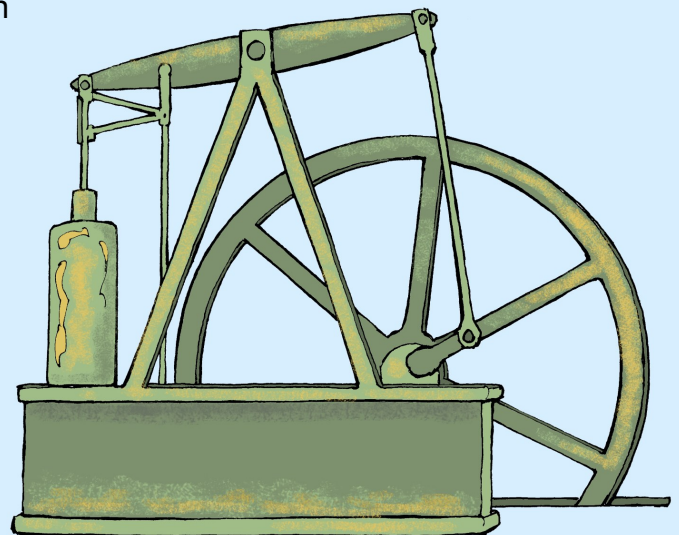
En ångmaskin eldades med stenkol. När vattnet i en behållare började koka, bildades vattenånga. Ångan leddes sedan in i en cylinder. Ångan i cylindern pressade i sin tur upp en kolv. När kolven nådde sitt högsta läge, släpptes ångan ut. Då rörde sig kolven neråt igen. Sedan kunde man släppa in ny ånga, så att kolven åter rörde sig uppåt. Kraften från kolvens rörelse överfördes till ett hjul, som sedan kunde kopplas ihop med andra maskiner, som man ville driva.

James Watts ångmaskin räknas som en av de allra viktigaste uppfinningarna genom tiderna.

▶ Ångmaskinens räknas som en av världens viktigaste uppfinningar.



▲ James Watt uppfann ångmaskinen





## Gustavianska tiden

Efter frihetstiden kommer en tidsperiod som kallas för den *Gustavianska tiden*. Denna tidsperiod har fått namn efter de två kungar som regerar i Sverige under denna tid. Nämligen Gustav III och dennes son Gustav IV Adolf.

Folket i landet är trötta på alla strider i riksdagen. Hattar och mössor slåss om makten och bråkar om hur landet ska styras bäst. Nu längtar man efter en stark kung, som kan skapa ordning och reda i landet.

Därför börjar den Gustavianska tiden med att Sveriges nye kung Gustav III gör en statskupp. Det betyder att han själv tar makten i landet och till sist blir en enväldig kung som bestämmer själv.

Gustav III tror på upplysningens idéer och tankar (se sid. 37 och 50) om att alla människor är jämlika. Därför inför den nye kungen viktiga reformer i landet. Många straff mildras och tortyr avskaffas. Gustav III inför även en viss form av religionsfrihet och ser även till att det blir lättare för bönderna att sälja sina varor.

▲ Gustav III är en av de två kungar som regerar enväldigt under den *Gustavianska tiden*.

▼ I Sverige börjar den *Gustavianska tiden* år 1772. Det är då den svenske kungen Gustav III tar makten och blir enväldig.

Den Gustavianska tiden varar fram till år 1809. Därefter börjar den tid som vi brukar kalla för *1800-talet* eller *Karl Johanstiden*.

Adolf Fredrik



Gustav III



Carl Michael Bellman



Maskeradbalen på Operan



Gustav IV Adolf



Karl XIII



Karl XIV Johan



### NYA TIDEN



1760    1765    1770    1775    1780    1785    1790    1795    1800    1805    1810    1815    1820    1825



▲ Carl Michael Bellman skriver och sjunger sina visor både på krogar och hemma hos kungen på slottet.

Under den Gustavianska tiden blir det goda tider för musiker, författare, skådespelare och konstnärer. Gustav III uppmuntrar många av dem och ger dem även hjälp ekonomiskt..

► Upplysningens tankar om politik, kultur och vetenskap sprids under 1700-talet. Alla människor är lika mycket värda. Människan ska lita på sitt förnuft och sin klokhet. Man ifrågasätter kyrkan, prästerna och de enväldiga kungarna. Demokrati och jämlikhet är bäst för samhället.

Typiskt för upplysningstiden är att människor skaffar sig samlingar för att skapa ordning i naturen.

Till vänster på bilden syns en bok ur den första Encyklopedin.

## I detta kapitel kan du läsa om

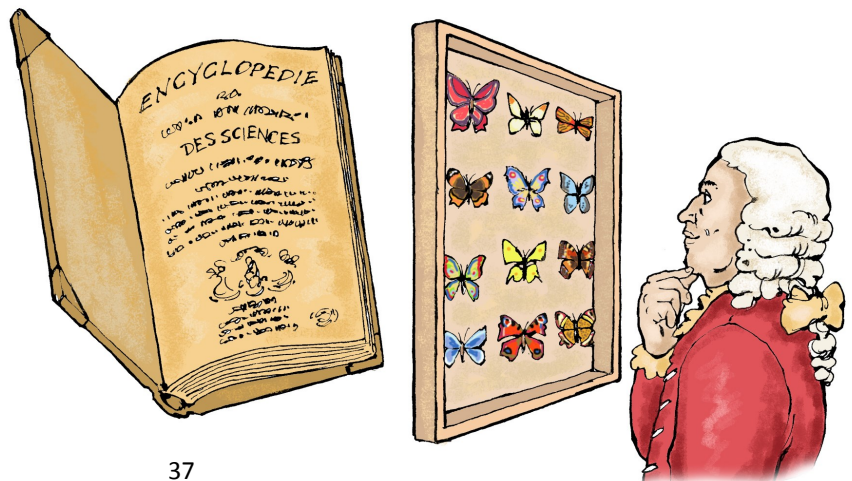
- \* Gustav III och hur han tar makten genom en statskupp
- \* vilka reformer Gustav III genomför
- \* hur konsten, musiken och teatern blomstrar
- \* upplysningstidens tankar och idéer
- \* hur USA blir ett nytt land
- \* franska revolutionen
- \* hur staden Wien blir musikens huvudstad

## Historiska källor

Precis som från frihetstiden finns det gott om skrivna historiska källor från den Gustavianska tiden. Historiker kan ta del av kyrkböcker, dokument, anteckningar, böcker och tidningar. Under den här tidsperioden blir det dessutom väldigt populärt att skriva dagböcker och brev.

Men tryckfriheten från frihetstiden är över. Den nye kungen Gustav III bestämmer att man varken får säga eller skriva vad man vill. Den som bryter mot detta riskerar att dömas till döden.

Från den här tiden finns det också gott om materiella källor som byggnader, kläder, tavlor och möbler.



## Rokoko ~ ett lekfullt mode

Rokokon heter en modestil som blev modern i Europa på 1700-talet. Stilen kom från Frankrikes rika överklass och på den här tiden var allt franskt högsta mode. Rokokon kom att påverka konsten, arkitekturen, hur man inredde sina hem och hur kläderna såg ut. Men det var bara de kungliga, adeln och förmögna borgare, som hade råd att följa detta mode.

Rokokons mode var ljust, lekfullt och elegant. Man var särskilt förtjust i utsmyckningar i form av snäckor och blommor. Konstnärerna tyckte om att skildra kärleksscener i sina målningar.

Sveriges mest kände konstnär från rokokon är Alexander Roslin. Han är berömd för sina vackert målade porträtt. Roslin blev också ofta anlitad av det svenska hovet.

## Dyrbara och eleganta kläder

Kläderna under rokokon var vackra och väldigt dyrbara. Damernas klänningar var sydda av sköra sidentyger och hade ofta påkostade guldbroderier och rosetter. Eftersom det ansågs fint att ha smal midja, snörde man åt midjan med en korsett. En korsett är ett slags snörliv.

För att midjan skulle se ännu smalare ut, hade en del klänningar inbyggda träställningar på höfterna. På så sätt blev en del klänningar så breda, att kvinnorna blev tvungna att gå på sidan, när de skulle gå igenom en dörr.

Mannens kläder bestod ofta av en livrock, en väst och ett par knäbyxor. De hade ofta tajta silkesstrumpor. Eftersom det ansågs manligt med stora vadmuskler, fanns det lösvader av tyg att stoppa innanför strumporna.



▲ **Gungan** heter denna tavla av konstnären Fragonard. Den hör till rokokostilens allra mest berömda målningar.



▲ **Damen med slöjan** är ett berömt porträtt av Alexander Roslin. Kvinnan föreställer Roslins fru.

▼ En rokokoklänning med inbyggd träställning



▲ Gustav III:s livrock.

## Hur skulle ett vackert ansikte se ut?

Ansiktena på både män och kvinnor var kraftigt sminkade. Ansiktena skulle efterlikna den här tidens *vita guld*, nämligen porslinet från Kina. Att man beundrade Kina var typiskt för rokokon.

Ofta bredde man på ett tjockt lager av det vita sminket. Men man visste inte att sminket innehöll giftiga ämnen, som bly och arsenik. Så många av de som använde smink blev sjuka. En del fick svårt att andas. Andra fick inflammerade ögon. Ibland gick det så långt att de dog av förgiftningen.

Frisyrerna vitpuddrades och det var viktigt för männen att de bar peruk. Innan en man lämnade sitt hem lockades, parfymrades och vitpuddrades peruken. Men för att kunna bära en peruk, var man tvungen att raka bort sitt eget hår. Perukerna tillverkades för det mesta av människohår. Ofta kom håret från fattiga människor, som hade klippt av och sålt sitt hår.



▲ När peruken skulle vitpuddras fick man hålla en strut som skydd för ansiktet.

## Gustaviansk stil i Sverige

I Sverige övergick rokokostilen så småningom i en stil som har blivit känd som den gustavianska stilen. Rokokons lite slingriga stil försvann och ersattes nu av mer raka och runda former.

Det blev modernt att dekorera med pelare och urnor och möblerna skulle allra helst vara målade i pärlgrått.

Väggar och pelare målades gärna så att det såg ut som om de var tillverkade av vit eller grön marmor.

Den gustavianska stilen var klassisk och ren i sin stil och starkt påverkad av antiken. Med antiken menar vi de gamla grekiska och romerska kulturerna.



▼ Ett rum i gustaviansk stil på Sturehof slott.

# Samtidigt ute i världen



## Wien - musikens huvudstad

▲ Mitt inne i Wien ligger kejsarpalatset Hofburg.

Musiken under andra hälften av 1700-talet och i början av 1800-talet kallas för *wienklassicismen*. Den är uppkallad efter Österrikes huvudstad Wien, eftersom den här tidens största kompositörer bodde och verkade där.

Hit brukar man räkna Franz Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludwig van Beethoven och ofta även Franz Schubert. Även om Beethovens och Schuberts senare musik, också innehåller mycket av den känslosamma musiken från romantiken.

Wienklassicismens musik är enkel, klar och lättlyssnad, och den brukar aldrig innehålla några starka känslor.

▼ Franz Joseph Haydn

## Franz Joseph Haydn

Franz Joseph Haydn var en österrikisk kompositör. Han ansågs av många vara Europas störste kompositör. Haydn skrev en väldig mängd musik. Bland annat skrev han hela 104 symfonier.





▲ Wolfgang Amadeus Mozart

## Wolfgang Amadeus Mozart

Wolfgang Amadeus Mozart var även han en österrikisk kompositör. Mozart är förmodligen den mest berömda och mest älskade kompositören genom hela musikhistorien.

Wolfgang Amadeus var ett musikaliskt underbarn, som redan vid fem års ålder reste omkring med pappa Leopold och sin syster Nannerl i Europa. Båda gav succéfyllda konserter vid flera av de kejsarliga hoven.

När Mozart blev vuxen flyttade han till Wien. Mozart hade under sitt liv sällan ett fast arbete, utan fick försöka leva på att sälja den musik som han komponerade. Redan 35 år gammal insjuknade Mozart och dog i feber. Bland Mozarts mest älskade verk kan nämnas hans operor *Trollflöjten*, *Don Giovanni* och *Figaros bröllop*.



▲ Ludwig van Beethoven

## Ludwig van Beethoven

Ludwig van Beethoven var en tysk kompositör som bosatte sig i Wien. Vid sidan av Mozart är nog Beethoven den mest kända kompositören i hela vår musikhistoria.

I trettioårsåldern började Beethoven att märka av en hörselskada, som så småningom skulle göra honom helt döv. Trots det fortsatte han att komponera.

Beethoven är särskilt känd för sina nio symfonier och omtyckta pianoverk som *Månskenssonaten* och *Für Elise*.

## Franz Schubert

Franz Schubert var en österrikisk kompositör. Schubert är kanske mest berömd för sina vackra sånger. Han skrev faktiskt över 900 sånger. Schubert skrev även 600 pianostycken och nio symfonier.



▲ Den lille Wolfgang uppträder med sin syster och sin pappa.

▼ Franz Schubert



## Kvinnor och barn

Under 1800-talet flyttade många kvinnor ifrån landsbygden. Det hade blivit svårt att försörja sig på landet, eftersom Sveriges befolkning växte. Dessa kvinnor valde istället att bosätta sig i städerna, där de trodde att de skulle få jobb.

En del hoppades på ett arbete i någon fabrik. Det kunde vara en fabrik som tillverkade textilier, tvål, kammar eller nålar. En del kvinnor tog även tunga och farliga jobb vid byggen, där de fick bära tegel och murbruk åt murarna. Sådana kvinnliga byggnadsarbetare kallades för mursmäckor.

Kvinnor från mer välbärgade hem kunde arbeta med vård eller bli lärare.

### Piga var det vanligaste kvinnoyrket

Men en del kvinnor sökte jobb hos någon rik familj. Där kunde de få arbete som piga och hjälpa till med att sköta hushållet. Man kan säga att en piga var en slags tjänstekvinna eller hembiträde.

Pigorna i staden fick ofta egna rum, som kallades för jungfrukammare.

Pigan såg till att det var eld i spisen tidigt på morgonen. Sedan skulle hon sköta om dukning och matlagning, innan herrskapet satte sig till bords. Pigan fick dessutom städa och tvätta. Men en piga i staden hade oftast högre lön, än en piga på landet.



▲ En piga i staden i förkläde vid spisen



## Pigorna på landet

Pigorna på landet hade det inte riktigt lika bra. Hon fick nöja sig med att sova på kökssoffan. Pigan fick arbeta från tidiga morgonen till sena kvällen. Hon måste arbeta hela sin vakna tid. Alla dagar i veckan.

På morgonen skulle pigan upp först av alla. Då väntade slitet med att mjölka alla korna. Men först skulle det bäras in vatten, tömmas pottor och tändas eld i spisen.

En piga på landet hade dåligt betalt. Ibland var hennes lön bara mat och husrum.



▲ Pigan på landet fick mjölka korna.

## Barnhem och fosterhem

Det var inte lätt för ogifta kvinnor att klara sig. Oftast hade de dåliga löner. Skulle en ogift kvinna dessutom bli med barn, blev hennes liv ännu svårare. Det ansågs vara en stor skam att föda ett barn utanför äktenskapet. Det var vanligt att en ogift mamma blev tvungen att lämna ifrån sig barnet till någon släkting eller till något barnhem.

Bortlämnade barn fick bo på något barnhem, tills man hittade en fosterfamilj. En fosterfamilj var en familj som tog hand om det föräldralösa barnet.

Barnet såldes ungefär som på en auktion. Den familj som begärde minst pengar för att ta hand om barnet fick det.

Det var förstås meningen att fosterföräldrarna skulle ta väl hand om barnen. Men många gånger fick de slita ont, som en extra dräng eller piga. Vid slutet av 1800-talet fanns det omkring 40 000 barn i fosterhem.

► Föräldralösa barn



## Alfred Nobel och dynamiten

Under andra hälften av 1800-talet, var man helt övertygad om att framtiden låg i nya uppfinningar och effektiva maskiner. Många svenskar konstruerade också nya uppfinningar, som senare blev till framgångsrika och världskända företag.

Exempel på sådana personer var Gustaf Erik Pasch med sin säkerhetständsticka, Gustav Dalén med den blinkande AGA-fyren, Sven Wingquist med sitt kullager, samt Gustav de Laval med separatorn. Separatoren var förresten en maskin, som mycket snabbt kunde skilja grädden och mjölken åt.

## Fattig familj flyttar till Ryssland

Men mest berömd av alla är kanske ändå Alfred Nobel. Alfred föddes i en familj där pappan var uppfinnare och hade en liten verkstad. När pappans verkstad gick i konkurs, blev familjen utfattig.

Därför flyttade hela familjen till Ryssland år 1842. Där gick det till en början bättre för pappan, så Alfred och hans bröder kunde gå i bra skolor.



▲ Alfred Nobel  
i sin verkstad.  
Efter en målning  
av Emil Österman.

## Verkstaden sprängs i luften

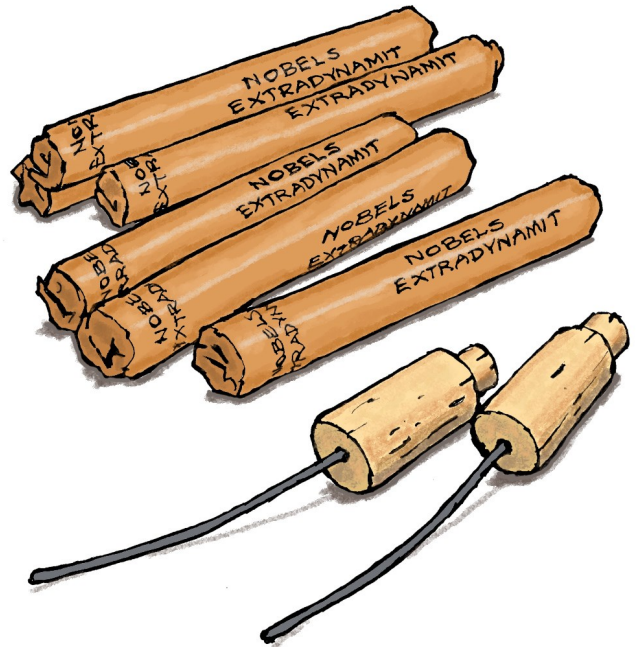
När familjen återvände till Sverige år 1863, var familjen på nytt utfattig. Men pappan lyckades ändå starta en sprängämnesverkstad tillsammans med sönerna. Där undersökte man det farliga sprängämnet nitroglycerin. Denna flytande sprängvätska var högexplosiv. Hanterade man nitroglycerin med minsta oförsiktighet, riskerade man att flyga i luften. Det var också vad som hände hos familjen Nobel.

En dag sprängdes hela verkstaden i luften. Alfreds lillebror Henrik, var en av de fem som omkom i olyckan. Strax därefter dog även Alfreds pappa i ett slaganfall.

## Alfred Nobel uppfinner dynamiten

Men Alfred experimenterade vidare. Han upptäckte att han kunde låta nitroglycerin sugas upp av ett svampaktigt kiselgrus. Då bildades en degig massa, som kunde formas till långa stavar. Alfred Nobel hade upfunnit dynamiten!

Dynamiten blev en riktig världssuccé. Överallt i världen startade Nobel nya dynamitfabriker. Dynamit var precis vad som behövdes, när man ville bygga tunnlar. När den nya Sankt Gotthards-tunneln skulle byggas användes dynamit.



▲ Alfred Nobel uppfunnit dynamiten och tändhatten.

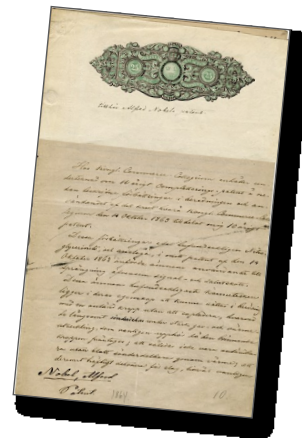
## Nobelpriset

Alfred Nobel blev en förmögen man. En av de rikaste i hela Europa. Enligt Alfred Nobels testamente, ville han att hans förmögenhet skulle användas till pris inom vetenskap, litteratur och fredsarbete.

De allra första nobelprisen delades ut år 1901, den 10 december, som var Alfred Nobels dödsdag.



◀ Alla som tilldelas nobelpriset får en nobelmedalj.



▲ Alfred Nobels patentansökan från år 1864 gällande tändhatten.